

De ineenstorting van het kapitaal.

Was het standpunt van Lenin met betrekking tot het nationale vraagstuk eenerszijds bepaald door het niet geheel overwonnen sociaal-democratische standpunt van de vóóroorlogstijd hieromtrent, en was het hem anderszijds een middel ter oprichting en bevestiging van de bolsjewistische heerschappij in Rusland, en zijn eventuele uitbreiding in wereldmaatstaf; voor Rosa Luxemburg had dit standpunt geen andere betekenis dan als een verkeerde politiek, die zich bitter zou wreken.

In tegenstelling met Lenin, - voor wie, volkomen in overeenstemming met zijn totale zienswijze de organisatie en de verovering van de macht voor de partij de noodzakelijke voorwaarden waren voor de overwinning van het socialisme, - vormde deze, Lenin bewegende gedachte, niet het uitgangspunt van de opvattingen van Rosa Luxemburg. Haar oogmerk was gericht op de noodzakelijke vormen van klassenstrijd voor het proletariaat. Was verder de theorie en praktijk van Lenin hoofdzakelijk gebonden aan de achterlijke russische verhoudingen, zoo ging Rosa Luxemburg steeds uit van de k a p i t a l i s t i s c h m e e r o n t w i k k e l d e l a n d e n en was dus ook niet in staat, in de "historische taak" van de arbeidersklasse een partij- en leidersprobleem te zien.

Zij hechtte meer betekenis aan de spontane massabewegingen en het eigen initiatief van de arbeiders in hun strijd, dan aan de groei van de organisaties en de kwaliteit van de leiders. Zoo verschilde zij met Lenin principieel in de beoordeeling van de waarde van de spontaniteit in de geschiedenis van- en daarmee ook in het vraagstuk van de rol van de organisatie in- de klassenstrijd. Voordat wij echter op deze verschillen ingaan, moeten wij ons veroorlooven in het kort, - anders is het hier helaas niet mogelijk, - op het verschil in de opvattingen van Luxemburg en Lenin in zake de accumulatie-theorie van Marx te wijzen, daar deze vraag met de andere ten nauwste samenhangt.

In haar strijd tegen de revisionisten had Rosa Luxemburg er de nadruk op gelegd, dat de arbeidersbeweging op de revolutie en niet op het reformisme moest worden ingesteld, omdat het kapitalisme onvermijdelijk naar zijn eigen ineenstorting voert. Aan het revisionisme, dat zich moeite gaf om aan het kapitalisme het eeuwige leven toe te schrijven, hield zij voor, "dat met het aannemen van de economische grenzenloosheid van de kapitalistische accumulatie, het socialisme de granieten bodem ~~van de~~ objectieve historische noodzakelijkheid onder de voeten verdwijnt. Wij vluchten dan in de nevels van de voormarxistische systemen en scholen, die het socialisme alleen uit de enkele onrechtvaardigheid en slechtheid der hedendaagsche wereld en alleen uit de revolutionaire vastberadenheid van de arbeidersklasse willen afleiden. ("Was die Epigonen aus der Marxschen Theorie gemacht haben", Antikritik).

Haar hoofdwerk: "Die Akkumulation des Kapitals", bedoeld als een onderdeel van haar strijd tegen het reformisme, gold als bewijs, dat er in de ontwikkeling van het kapitalisme een objectieve grens bestond, en het was tegelijkertijd een kritiek op de accumulatie-theorie van Marx. "Marx had", volgens Rosa Luxemburg, "de vraag van de accumulatie van het totale kapitaal alleen gesteld, maar niet beantwoord."

Zijn "Kapital" scheen haar "onvolkomen", als een "torso"; het had "leemten", die moesten worden aangevuld. Marx heeft het "accumulatieproces van het kapitaal geschilderd in een maatschappij, die slechts uit kapitalisten en arbeiders bestaat," hij "heeft in zijn systeem de buitenlandsche handel buiten beschouwing gelaten" en "even noodzakelijk als tegelijk onmogelijk verschijnt daarom in zijn systeem de realiseering van de meerwaarde buiten de beide bestaande maatschappij-klassen." De accumulatie van het kapitaal is bij Marx "in een vicieuze cirkel" (fehlerhaften Zirkel) geraakt"; ja, zijn werk bevat "schroffe tegenstrijdigheden", die zij zich gereed maakte te overwinnen.

Zij zelf grondde de noodzakelijkheid van de kapitalistische ineerstorting op "de dialectische tegenspraak, dat de kapitalistische accumulatie voor haar verloop niet-kapitalistische vormen als omgeving noodig heeft.... en alleen zoolang kan bestaan, als zij dit milieu aantreft." Zij zocht de moeilijkheden van de accumulatie in de circulatiesfeer, in de vraag van de afzet en die van de realiseering van de meerwaarde, terwijl bij Marx deze moeilijkheden reeds in de productiesfeer gegeven zijn, omdat voor hem de accumulatie een vraag is van productief aanwenden van kapitaal. De productie van meerwaarde, niet de realisatie daarvan, is voor hem het werkelijke vraagstuk. Volgens Rosa Luxemburg kon een gedeelte van de meerwaarde in een kapitalisme zoals Marx dat voorstelde niet worden afgezet; de omzetting daarvan in nieuw kapitaal was enkel mogelijk langs de weg van de buitenlandsche handel met niet-kapitalistische landen. Zij formuleerde dit in de "Akkumulation des Kapitals" op de volgende wijze: "Het accumulatieproces heeft de strekking de gebruikswaardenproductie door de enkelvoudige warenruil en de enkelvoudige warenruil door de meerwaardeproductie te vervangen, (Der Akkumulationsprozess hat die Bestrebung, überall an Stelle der ~~Natural~~-Naturalwirtschaft die einfache Warenwirtschaft, an Stelle der einfachen Warenwirtschaft die kapitalistische Wirtschaft zu setzen), en zodoende de productie van en door het kapitaal (Kapitalproduktion) als de eenige en uitsluitende productiewijze in alle landen en takken van bedrijf tot de absolute heerschappij te voeren. Is het eindresultaat eenmaal bereikt - wat echter enkel theoretische constructie blijft - dan wordt de accumulatie tot een onmogelijkheid. De realisatie en kapitalisatie van de meerwaarde verandert in een onoplosbaar vraagstuk.... De onmogelijkheid van de accumulatie beteekent kapitalistisch de onmogelijkheid van de verdere ontwikkeling van de productiekrachten en daarmee de objectieve historische noodzakelijkheid van de ondergang van het kapitalisme."

Deze gedachtegangen van Rosa Luxemburg waren niet nieuw, origineel was enkel de rechtvaardiging, die zij hen gaf. Zij poogde de juistheid te bewijzen aan de hand van het reproductieschema van Marx in de tweede band van het "Kapitaal". Volgens Marx is het kapitaal gedwongen te accumuleeren. Een bepaalde verhouding moet tusschen de verschillende productieafdeelingen aanwezig zijn, opdat de kapitalisten de productiemiddelen en de arbeiders de levensmiddelen die voor de reproductie noodig zijn, op de markt aantreffen. Deze, door de menschen niet gecontroleerde verhouding, zet zich langs het blinde proces van de omweg over de markt door. Marx reduceerde het kapitalisme tot twee samenvattende productieafdeelingen: de productie van productiemiddelen en

de productie van consumptiemiddelen.

Met willekeurig gekozen getallen illustreerde hij de ruil tusschen beide afdelingen. Volgens deze schemata van Marx verloopt de accumulatie schijnbaar zonder stoornissen. De ruil tusschen beide afdelingen loopt glad van stapel. "Als men het schema woordelijk neemt," zegt Rosa Luxemburg, "dan verwt het de schijn, alsof de kapitalistische productie uitsluitend zijn gezamenlijke meerwaarde realiseerde en de kapitalistische meerwaarde aanwendde voor zijn eigen behoeften. Is de kapitalistische productie echter uitsluitend zelf afnemer van haar overproduct, dan zijn voor de accumulatie geen grenzen te vinden..... Bij de onderstellingen van Marx, is het schema voor geen andere uitlegging vatbaar, dan de onbeperkte productie ter wille van de productie zelf." Maar, zegt Rosa Luxemburg, dit kan toch niet het "doel" van de accumulatie zijn; zulk een productie, als het schema suggereert, is, "vanuit kapitalistisch standpunt volkomen zinloos"..... "Het schema van Marx over de accumulatie geeft geen antwoord op de vraag: voor wie de vergrootte reproductie eigenlijk plaats heeft."..... "Wel stijgt met de accumulatie de consumptie van de arbeiders evenals van de kapitalisten, de persoonlijke consumptie van de kapitalisten valt echter onder het gezichtspunt van de enkelvoudige reproductie; en voor wie produceeren de kapitalisten dan, als zij niet de geheele meerwaarde consumeeren, maar vrijwillig "ontzeggen", d.w.z. accumuleeren? Nog minder kan het handhaven van een steeds grooter leger van arbeiders het doel van zijn ononderbroken kapitaalsaccumulatie zijn, omdat de consumptie van de arbeiders, kapitalistisch een gevolg van de accumulatie, echter nooit zijn doel en zijn voorwaarde is..... Op dat oogenblik, waarop het schema van Marx van de vergrootte reproductie aan de werkelijkheid zou beantwoorden, zou het het einde van de kapitalistische productie aanwijzen." Maar de ongestoorde ruilverhouding tusschen de beide grote afdelingen van de productie, welker evenwicht in de schema's van Marx ligt, is volgens Rosa Luxemburg in het geheel niet mogelijk. (2) "De onderstelling van de groeiende organische samenstelling van het kapitaal zou toonen, dat de instandhouding van de noodige kwantitatieve verhoudingen uitgesloten is; d.w.z. de onmogelijkheid van de voortdurende accumulatie laat zich zuiver kwantitatief schematisch bewijzen. Een ruil tusschen beide afdelingen is niet mogelijk, er blijft een onafzetbaar overschot in de afdeling van de consumptiegoederen, een overproductie aan niet-realiseerbare meerwaarde, die pas in niet-kapitalistische landen kan worden gerealiseerd." ("Die Akkumulation des Kapitals"). Met deze theorie verklaarde Rosa Luxemburg ook de noodzakelijkheid van het imperialisme van de kapitalistische landen.

In directe tegenspraak tot deze theorie van Rosa Luxemburg staat de opvatting van Lenin, wat blijkt uit al zijn economische geschriften. In volledige overeenstemming met Marx, zocht hij de tegen-

(2) Organische samenstelling van het kapitaal—de verhouding tusschen het in productiemiddelen (constant kapitaal) en het in de loonen (variabel kapitaal) belegde kapitaal. Uitdrukking van de groeiende productiviteit van de arbeid in het kapitalisme is het groeien van de organische samenstelling van het kapitaal, de snellere vermeerdering van het constante in vergelijking tot het variabele kapitaal.

stellingen, die de historische begrensdeheid van het kapitaal aanduiden, niet, zooals Rosa Luxemburg in de circulatie- ; maar in de productiesfeer. Kritiekloos stelde Lenin zich geheel en al op het standpunt van de economische theorieën van Marx, daar deze zich niet lieten aanvullen. In zijn eigen theoretische werken bepaalde hij zich bij het onderzoek over de ontwikkeling van het kapitalisme in het algemeen en van het russische in het bijzonder, op de toepassing van de leerstellingen van Marx.

Reeds in zijn geschriften tegen de Narodniki, die niet aan een kapitalistische ontwikkeling van Rusland wilden gelooven, daar de ontwikkeling van een buitenlandsche markt de hoofdvoorwaarde daarvoor zou zijn, en deze buitenlandsche markt voor Rusland niet voorhanden was, omdat het te laat het kapitalistische tooneel betrad, had Lenin al vele van zijn argumenten tegen Rosa Luxemburg's opvatting naar voren gebracht.

De narodniki beweerden, dat de binnenlandsche kapitalistische markt voor de ontwikkeling van de kapitalistische economie niet voldoende was, ja, dat hij door de met het kapitalisme verbonden verpauperiseering van de massa's, voortdurend inkromp. Zooals later Rosa Luxemburg, bestreden zij, dat de kapitalistische meerwaarde zich zonder buitenlandsche markten liet realiseeren. De vraag der realiseering der meerwaarde heeft volgens Lenin met deze probleemstelling echter niets te maken; het "er in betrekken van de buitenlandsche handel verschuift enkel het probleem, maar lost het niet op." De noodzakelijkheid van de buitenlandsche markt voor een kapitalistisch land verklaart zich voor hem, zooals hij uiteenzet, "heelemaal niet uit de wetten van de realisatie van het maatschappelijk product (en die der meerwaarde in het bijzonder), maar daardoor, dat het kapitalisme enkel als resultaat van een ver ontwikkelde warencirculatie optreedt, die de grenzen van de staat overschrijden." De afzet van het product op de buitenlandsche markt verklaart niets, "maar eischt zelf een verklaring, d.w.z. het ontdekken van zijn equivalent" (gelijkwaardig tegenstuk)....."Als men van de 'moeilijkheden' van de realiseering spreekt", zegt Lenin, - "dan moet men ook erkennen, dat deze 'moeilijkheden' niet alleen mogelijk, maar ook onvermijdelijk zijn, en wel met betrekking tot alle deelen van het kapitalistisch product, en niet tot de meerwaarde alleen. De moeilijkheden van die aard, die afkomstig zijn van de evenredige verdeling van de verschillende takken van productie, ontstaan voortdurend niet alleen bij de realiseering van de meerwaarde, maar ook bij de realiseering van het variabele en constante kapitaal; niet alleen bij de realiseering van het product in de vorm van verbruiksgoederen, maar ook in de vorm van productiemiddelen."

"Zooals bekend", schrijft Lenin, ("Zur Charakteristik des ökonomischen Romantizismus"), "bestaat de wet van de kapitalistische productie daarin, dat het constante kapitaal sneller groeit dan het variabele, d.w.z. een steeds grooter gedeelte van het zich nieuw vormende kapitaal richt zich op de afdeeling van de maatschappelijke productie, die productiemiddelen vervaardigt. Dientengevolge moet deze afdeeling onvoorwaardelijk vlugger groeien, dan degene, die verbruiksartikelen tot stand brengt. Bijgevolg nemen de verbruiksartikelen in de totaalmasse van de kapitalistische productie steeds minder en minder toe."

plaats in. En dat beantwoordt volkomen aan de historische taak van het kapitalisme en zijn specifieke sociale structuur; de eerste bestaat namelijk in de ontwikkeling van de productiekrachten van de maatschappij; de laatste sluit het benutten van deze door de massa van de bevolking uit." Niets is voor Lenin "zinlozer, dan uit deze tegenspraak tusschen productie en consumptie af te leiden, dat Marx de mogelijkheden om de meerwaarde in de kapitalistische maatschappij te realiseeren, betwist, en de crisis door onvoldoende verbruik verklaard zou hebben." Hij zegt op een andere plaats in zijn boek over de ontwikkeling van het russische kapitalisme: "De verschillende takken van industrie, die elkaar als 'markt' dienen, ontwikkelen zich ongelijkmatig, halen elkaar in, en de meer ontwikkelde industrie zoekt een buitenlandse markt. Dit beteekent geenszins de onmogelijkheid, voor de kapitalistische natie, de meerwaarde te realiseeren....Dit wijst enkel op de onevenredigheid in de ontwikkeling van de afzonderlijke industrieën. Bij een andere verdeling van het nationale kapitaal zou de zelfde hoeveelheid van producten in het binnenland kunnen worden gerealiseerd."

Voor Lenin heeft Marx met zijn reproductieschema "het proces van het realiseeren van het product in het algemeen en van de meerwaarde in het bijzonder volledig opgehelderd en de volkomen onjuistheid van de opname van de buitenlandse markt in het vraagstuk van de realiseering bloot gelegd. Het crisiskarakter van het kapitalisme en zijn expansie-tendensen verklaren zich voor Lenin door de ongelijkmatigheid in de ontwikkeling van de afzonderlijke takken van industrie. Uit het monopolie-karakter van het kapitalisme, leidt hij in zijn boek over het imperialisme, de voortdurende koloniale uitbreiding en de imperialistische verdeling van de wereld af. Door de uitvoer van kapitaal en de beheersching van de grondstofgebieden verschaft de bourgeoisie van de heerschende kapitalistische landen zich reusachtige extrawinsten. De imperialistische expansie dient niet zoo zeer voor de realiseering van de meerwaarde, als voor de verhooging van de winsten.

Zonder twijfel staat de opvatting van Lenin dichter bij die van Marx dan die van Rosa Luxemburg. Wel heeft de laatste volkomen juist in de accumulatietheorie van Marx de ineenstortingswet van het kapitalisme gezien; zij heeft echter Marx' motiveering daarvan over het hoofd gezien en produceerde haar eigen realiseeringstheorie, die door Lenin met recht als onmarxistisch en foutief werd afgewezen. Het is in dit verband echter interessant op te merken, dat Lenin in de aan zijn MARX-biografie toegevoegde bibliografie op de "Analyse van de (luxemburgsche) foutieve uitlegging van de Marx'sche theorie door Otto Bauer" in de "Neue Zeit" verwees. De critiek van Bauer op de accumulatietheorie van Rosa Luxemburg werd door haar in haar Antikritik echter met recht als een "Blamage voor het tegenwoordige officieele marxisme" gekenschetst; want Bauer herhaalde in zijn aanvallen alleen de revisi-nistische opvatting, dat aan het kapitalisme geen objectieve grenzen zijn gesteld. In zijn opvatting "is het kapitalisme ook zonder expansie denkbaar....Niet aan de mechanische onmogelijkheid de meerwaarde te realiseeren"; lijdt bij hem het kapitalisme schipbreuk, maar "aan de opstand, waartoe het de volksmassas drijft....Het zal terneergeslagen worden, door de steeds aanzwellende en de door het mechanisme van het kapitalistische productieproces zelf geschoolde, vereenigde en georganiseerde arbeidersklasse."

Bauer gaf zich moeite om met een door hem gewijzigd reproductieschema, dat veel van de door Rosa Luxemburg beklagde gebreken van de Marx'sche schemata niet kende, het bewijs te leveren, dat ook bij de onderstelling van de groeiende organische samenstelling van het kapitaal een wrijvingslooze ruil tusschen de beide afdelingen in het schema van de kapitalistische reproductie mogelijk was. Rosa Luxemburg bewees hem echter, dat ook in zijn gewijzigd schema een niet afzetbaar overschot in de verbruiksafdeeling overblijft, dat, om te worden gerealiseerd, naar verovering van nieuwe markten drijft. Daarop had Bauer niets meer te zeggen. En nochtans verwees Lenin naar hem, als "de uitlegger van de foutieve theorie van Rosa Luxemburg."

Niet alleen, dat de argumentatie van Bauer Rosa Luxemburg in het geheel niet trof, ook de door hem uit zijn schema afgeleide gevolgtrekking van de onbegrensde accumulatie (onafhankelijk van de vraag van de ruilverhouding van beide afdelingen) konden uit ditzelfde schema als volkomen foutief worden bewezen. Henryk Grossmann bewees, dat het verder voortzetten van het schema van Bauer over een langere periode, niet de door Bauer afgeleide wrijvingslooze ontplooiing van het kapitalisme, maar de ineenstorting van de kapitaalsproductie tot resultaat had. De strijd tegen de ineenstortingstheorie van Rosa Luxemburg had alleen tot een nieuwe ineenstortingstheorie geleid. (Henryk Grossmann: "Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems.")

De strijd tusschen Rosa Luxemburg en Bauer, die de sympathiën van Lenin aan de zijde van Bauer vond, was een twist om niets en het is wederom niet oninteressant vast te stellen, dat Lenin de onzinnigheid van de geheele strijd niet bemerkte. De discussie draaide om de mogelijkheid of onmogelijkheid van een wrijvingslooze ruilverhouding tusschen de beide afdelingen van het reproductieschema van Marx, waarvan de volle realisering van de meerwaarde afhing. Het schema was in het systeem van Marx alleen als hulpmiddel van de analyse bedoeld, dat men geen objectief bestaan kon toeschrijven. In zijn overtuigende reconstructie van het plan van opbouw van het "Kapitaal" van Marx, evenals in andere werken, heeft Henryk Grossmann de werkelijke beteekenis van het reproductieschema blootgelegd, en daarmee de discussie over de accumulatiethorie van Marx op een nieuw, vruchtbaar terrein gebracht. Aan de geheele, op het schema gebaseerde "Marx-Kritiek" van Rosa Luxemburg lag het toeschrijven van een objectief bestaan aan het reproductieschema ten grondslag, "maar", betoont Grossmann, "het schema op zich zelf maakt geen aanspraak daarop om een copie van de concrete kapitalistische werkelijkheid te zijn. Het is alleen een schakel in de Marx'sche benaderingsmethode dat, samen met andere vereenvoudigende onderstellingen, die aan het schema ten grondslag liggen, en de achteraf bijgevoegde wijzigingen in de zin van een voortschrijdende concretisering, een onafscheidbaar geheel vormen. Hierbij verliest elk van deze drie gedeelten op zich zelf zonder de beide andere, voor het begrijpen van de waarheid iedere beteekenis, en kan enkel een voorloopig begripsstadium zijn, de eerste etappe in de benaderingsmethode voor de concrete werkelijkheid beteekenen."

Het schema van Marx houdt zich bezig met de ruil van waarden, maar in werkelijkheid worden de waren niet tegen hun waren, maar tegen